
Мр Петар Рајчевић⁷
Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић

**ПРОМЕНЕ НАСТАВНИХ ПЛАНОВА И ПРОГРАМА
ЗА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ**

Апстракт: *Основношколска настава до пред крај осамнаестог века била је једнопредметна и није се изводила ни по каквом плану и програму. “Програм” учења био је условљен садржином књиге из које се читало а то је могао бити буквар, часловац и псалтир. озбиљнији наставни програми (а тек касније и планови) за основну школу настајали су и усавршавали су се у Кнежевини Србији у време њене аутономности у односу на вишевековну турску окупациону власт. После периода неуједначене израде ових докумената од стране самих, већином недовољно образованих учитеља, бригу о њиховом осмишљавању преузимало је Попечитељство просвеишченија како би постали јединствени за све школе у Кнежевини.*

Кључне речи: план, програм, основна школа, Србија.

У В О Д

Предмет проучавања у раду су конкретни наставни планови и програми за основне школе у конкретној друштвено-историјској епохи развоја, Кнежевини Србији. Како би било јасније о чему се мисли када се употребљавају наведене кључне речи у првом делу чланка у најкраћим али најбитнијим цртама дефинисани су основни појмови.

У другом делу се расправља о наставним плановима и програмима за основне школе Кнежевине Србије. То је период од стицања могућности њеног аутономног развоја просвете до проглашења за Краљевство, 22. фебруара 1882.године. Као подлога за разумевање наставних планова и програма из тог периода и тежња да се схвате и процењују са аспекта времена, достигнућа и прилика у којима су настали пошло се од сагледавања и описивања друштвеног контекста. Важно је знати шта је претходило појединим историјским збивањима. Било је потребно позабавити се и теоријским основама у оквиру којих се истичу значајне личности, тј. најпознатији представници хуманистичко – просветитељског покрета у српском народу.

Тек потом дат је хронолошки преглед наставних планова и програма под њиховим оригиналним именима онако како су се смењивали у историјском битисању Кнежевине.

⁷ petar.rajcevic@pr.ac.rs

Међу основне појмове значајне за тему убрајају се: наставни план, наставни програм, основна школа, Кнежевина Србија.

Наставни план се дефинише као „основни докуменат којим се утврђују наставни предмети који се уче у одређеној образовној институцији, њихов распоред по наставним годинама (годинама учења), недељни и годишњи фонд часова за сваки предмет, а у вези с тим и структура школске године.“(Педагошки лексикон, 1996: 312)

Под појмом наставног програма замишља се „докуменат којим се одређују садржај наставних предмета, обим и сложеност знања и навика којима ученици треба да овладају током школске године, редослед и логичност излагања онога што је предвиђено наставним градивом, а што по обиму и тежини треба да буде усклађено са узрастом и раније стеченим знањем ученика.“ (Педагошки лексикон, 1996: 312-313).

Основна школа је прва школа у систему школства. Ученици у њој стичу основна знања. Она представља основу целокупног система школства једне земље. У прошлости је трајала три или чешће четири године. Толико је трајала и у одабраном проучаваном периоду (Кнежевини Србији).

Смештена у центру Балканског полуострва, Србија је вековима у географском, као и у културном погледу, била мост између Средње Европе и Мале Азије. Још почетком 19. века, са мање од милион становника, налазила се у напетом подручју интереса међусобно конкурентних великих сила. Више од четири ститине година дуга владавина Османлија оставила је несумњиво дубоке трагове. Када је Србија 1815. године, после Другог српског устанка, добила извесна аутономна права, била је међу најзаосталијим регионима Европе. Њена привреда је почивала на примитивним кућним задругама и сеоским заједницама, које су живеле у међусобно удаљеним стаништима, без грађанства, без управних институција и без правног система. „Друштвена и економска модернизација морала је да почне буквално *ex nihilo*.“ (Жанин Чалић. 2004: 28)

НАСТАВНИ ПЛАНОВИ И ПРОГРАМИ ЗА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У ВРЕМЕ КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ

Ради потпунијег схватања наставних планова и програма из времена Кнежевине Србије потребно је упознати друштвено-историјске прилике тога доба, начин живота људи, њихове идеале као и степен развијености педагошко-дидактичке науке на којем су заснивани ови темељни школски документи.

Друштвени контекст

Почетком деветнаестог века у доба Првог српског устанка у Србији су почеле да се организују мале или основне школе. У њима су псалтир и часловац биле „најзнаменитије“ књиге. Учило се по мало читати и писати. (Часловац и псалтир су се задржали у основним школама Кнежевине Србије као прописани уџбеници све до 1863. године.) Са пропашћу Првог српског устанка 1813.године нестало је скоро све што је до тада у области школства постигнуто.

Тек после успешног Другог устанка, 1830. године, Србија је Хатишерифом стекла право да самостално и слободно организује просвету. На њеној тадашњој територији поново заживљавају мале-основне школе у сваком већем селу и варошици. У Србији тридесетих година XIX века постојале су четири врсте насеља. Две су биле градског (вароши и варошице), а две сеоског типа (села и засеоци). Појам, односно реч „град“ односила се у оно време на утврђење, тврђаву.

Српско село представљало је најраспрострањенији тип насеља. Раштркано село у Србији условљавала је сточарска економија која је под Турцима имала превагу над пољопривредом. На овај начин, они најскровитији су успевали да избегну пореске обавезе. Куће на селу најчешће су биле брвнаре и лубљаче (луб, кора, обично одвојена, одлупљена, одваљена од дрвета) (Вујанић и сар. 2007: 655), а сасвим су биле ретке куће саграђене од чврстог материјала. При крају владавине кнеза Милоша куће су почели покривати ћерамидом (грч. врста кровног црепа). Уместо хартије пенџерлије тек понегде је постављано стакло.

После стицања аутономије, код вароши и варошица осетио се нагли полет. Кроз ова административна средишта пробијали су се први знакови економског напретка и културног уздицања Кнежевине Србије. У главним улицама ницали су бројни дућани. У близини тргова подизана су административна здања, школе, цркве, механе. Занати су такође почели доживљавати прави процват.

Српско друштво тридесетих година XIX века се нашло на размеђу двеју епоха – феудалне и буржоаске. До укидања феудализма највише пажње поклањало се сточарству које је представљало најразвијенију привредну грану. У Србији кнеза Милоша свињарство је представљало основни извор благостања једног домаћинства и привредног напретка земље. Одрасли људи и дечаци у храстовим шумама поред својих чопора „певали су и веселили се.“ (Љушић, 2004: 93). Старији чланови домаћинства обављали су функције које су касније од њих преузеле „друштвене институције – економску, образовну, културну, здравствену итд. Услед друштвеног развоја породица је постепено губила поменуте функције...“ (Вулетић, 2002: 27)

Дошло је и до појаве заната којих до тада уопште није било. Међу такве убрајају се звоноливачки, штампарски, словоливачки, књиговезачки, књижарски и други. Прве „фабрике“ су биле, у ствари, нешто веће занатске радионице. Обновљено је рударство. Живнула је грађевинска делатност, трговина, саобраћај.

У року од неколико година после 1838. „Србија постаје од полутурског пашалука савремена грађанска држава са организованом управом и судством, са једном смишљеном привредном и просветном политиком. У њој се заводи ред, закон узима као основа сваком поступку државне власти. Обраћа се пажња на културу и просвету. Отварају школе, шаље омладина на школовање у иностранство, почиње развијати наука.“ (Тешић, : 478)

Теоријске основе

Теоријско-педагошко надахнуће у свету значајније се развијало у другој половини XVII века. Управо тада дидактика је конституисана као посебна педагошка дисциплина. У нашој педагогији то време је обележено као закашњели средњи век и оно је носило сва обележја средњовековне школе и наставе у њој. Наш народ се у том времену још увек налазио под окупацијом. За развој писмености и образовања још нису били сазрели услови. У другој половини XVIII века долази и код нас на већем делу простора, до побољшања друштвено-економских прилика. Отпочео је процес националног ослобођења. Долази до развоја капиталистичких односа. Развијају се занатство, производња уопште, трговина и потрошња. Ове друштвене промене узроковале су стварање све повољнијих услова за почетак развоја образовања и просвете. У другој половини XVIII века формиран је снажан покрет за ширење писмености и образовања. У том времену интензивнији су захтеви за отварањем разних врста школа. Штампалу се прве школске књиге, почињу се издавати први часописи. Започео је и организован рад на школовању учитеља.

Са закашњењем од скоро два века у односу на свет, под утицајем напредних стремљења из иностранства и нашег скромног педагошког наслеђа, јављају се, крајем XVIII и у првој половини XIX века, нова напредна схватања васпитања, наставе и педагогије и настају и развијају се различите дидактичке теорије. На њихово конституисање и развој значајно су утицале различите философске, психолошке и педагошке оријентације. Код нас нису настајале и развијале се оригиналне педагошко – теоријске идеје, него су то биле само разреде европских и светских педагошких достигнућа. Настојало их се прилагодити нашим друштвено-економским приликама и као такве применити у практичном наставном раду.

Током друге половине XVIII и у првој половини XIX века код нас се јавља снажан хуманистичко-просветитељски покрет. Представљао је реакцију на заосталост и сиромаштво. Заступао је животне интересе најширих маса. Осим што устају против економске беде, први хуманисти и просветитељи нападају реакционарну идеологију, противе се духу старе школе и буне се против њене тортуре. У оквирима својих хуманистичких погледа износили су и читав низ напредних педагошких идеја које су представљале прве изворе наше педагошко – теоријске мисли. Најпознатији представници прогресивних педагошко – дидактичких погледа унутар хуманистичко-просветитељског покрета били су: Теодор Јанковић Миријевски, Доситеј Обрадовић, Вук Стефановић Караџић, Светозар Марковић, Васа Пелагић и Ђорђе Натошевић.

Наставни планови и програми Кнежевине Србије

Од 1815. до 1838. године рад у малим школама није се одвијао ни по каквом програму, него су учитељи радили оно што су и како су сами знали и умели. Тада се у основним школама углавном учио читати и писати (буквар), рачунати (четири вида), молитве и свештена историја, ређе катихизис и словенска граматика.

Назначеније учебни предмета који се у школама нормалним за првои друго течење школско предавати имају (1838)

Први општи наставни програм по којем су требало да раде све основне школе у Србији издало је Попечитељство просвешченија у Крагујевцу 11.августа 1838. године. Уз њега је издато и „Наставленије учитељима правителствени и обшћествени школа у Књажеству Србији.“ Уз елементарну писменост и верску наставу нови програм захтевао је још и изучавање српске граматике, вежбања у писменим саставима, изучавање све четири рачунске радње с целим бројевима, разломцима и правило тројно, затим учење народне историје и немачког језика. Овако замишљен програм далеко је премашивао могућности његова савладавања за три године под датим условима и са датим учитељима, још увек педагошки недовољно стручним. Тада још није било наставног плана. Сам учитељ доносио је одлуку колико ће часова посветити ком предмету. У тачки 4 Наставленија предвиђено је једино да учитељ мора „три сата пре, а три сата после подне с децом у школи забављати се.“ Основна се школа од тада назива „нормална школа“. Предвиђено је учење следећих наставних садржаја:

А) У млађој нормалној школи

Прве године:

- а) грађанска и словенска азбука, срицање и цифре;
- б) буквар да прочитају и понове и веће цифре;
- в) писање слова и речи.

Друге године:

- а) читање часловца и читанке;
- б) писање речи и реченица;
- в) писање и читање већих бројева;
- г) четири рачунска вида;
- д) вежбе у писању.

Б) У старијој нормалној школи

Прве године:

- а) вежбе писања, правопис, диктандо;
- б) четири рачунске радње са неименованим бројевима а онда са именованим;
- в) граматика.

Друге године:

- а) читање други општеполезни књига са грађанским писменима печатане;
- б) вежбе у писању прописа и диктандо;
- в) разломци све четири радње, просто правило тројно;
- г) граматика до краја,
- д) историја српска до деспота српских.

Учење немачког језика подразумевало је читање и писање. Овај наставни програм увео је наставу историје у основну школу. По томе наставном програму

изводила се настава у свим нормалним школама у Кнежевини Србији све до 23. септембра 1844. године. Тада је на снагу ступио први закон о свим школама под називом: „Устројеније јавног училишног наставленија.“ Њиме су биле предвиђене две врсте основних школа – сеоске од три године и варошке – од четири године. Назив програма по коме је требало изводити наставу био је:

Наставленије у погледу учебних предмета (1844)

Устројеније и Наставленије саставио је тадашњи столоначелник Попечитељства просвешченија Јован Стерија Поповић. Програм за основна училишта прописивао је следеће:

I РАЗРЕД

а) прво полгодиште.

1. Познавање писмена грађанских, срицање и слагање слогова.
2. Писање на табли кредом оних писмена, која деца познају.
3. Наизустно учење најобичнији молитвица, које су: Оче наш, Богородице Дјево, и Символ вјере.

б) друго полгодиште.

1. Читање из Буквара са грађанским писменима.
2. Познавање, срицање и читање са црквеним писменима.
3. Почетак писања по прегледалици.
4. Познавање и писање бројева (чисала) с лаким наизустним рачунима.
5. Наизустно учење молитви: пре и после обода, пре спавања, и јутрење, напоследак десет заповеди Божји, и то Србским језиком.
6. Пјеније чрез оба полгодишта.

II РАЗРЕД

а) прво полгодиште.

1. Продуженије читања Србског и Славенског.
2. Писање читави речи по прегледалици.
3. Наизустно учење Свештене Историје.
4. Обшта знања сваком Србину нужна.
5. Из Рачунице покрај наизустног рачуна четири проста вида.

б) друго полгодиште.

1. Продужење читања како са грађанским тако и црквеним словима.
2. Продужење писања.
3. Продужење и свршетак Свештене Историје.
4. Из Рачунице поред наизустног рачуна о нареченим бројевима.
5. Обшта знања сваком Србину нужна.
6. Пјеније чрез оба полугодија.

III РАЗРЕД

а) прво полгодиште.

1. Читање Србско и Славенско на изменце.

-
-
2. Писање на краснописанију, и скорописанију по табли.
 3. Из вјероученија прва част Катихисиса: о Богопознанију или о вери.
 4. Изчислително и јестетсвено Земљописаније у кратко.
 5. Рачуница.
 6. Обшта знања сваком Србину нужна.

б) друго полгодиште.

Све преднаведене науке хоће се продужити, са пјенијем чрез оба полугодија. Осим предизложени предмета дужан ће бити учитељ дјецу, навластито на селима, једанпут преко недеље у градину изводити, и њу у пољској економији практично обучавати.

По варошима и већим местима у четири разреда за четири године:

I, II и III Разред остаје као и по селима и другим мањим местима по изложеном назначенију.

IV РАЗРЕД

а) прво полгодиште.

1. Граматика Србска.
2. Из Отечествене Историје: кратка Повјестница Србски краљева и Царева.
3. Стилистика, то јест, потребна за живот грађански сочињенија с упражненијем у скорописанију.
4. Рачуница (продуженије).
5. Земљописаније.

б) друго полгодиште.

1. Граматика Србска, (продуженије).
2. Из Отечествене историје, продуженије.
3. Продуженије Стилистике.
4. Рачуница, (продуженије).
5. Земљописаније.
6. Катихисис и пјеније чрез оба полгодија.

И овај наставни програм веома амбициозно је увео мноштво новина у тадашњу основну школу. Као нови у програм су ушли писмени састави, земљопис и природне науке под именом „Обшта знања сваком Србину нужна“. Избачено је учење страних језика. Ни овога пута није било усклађено оно шта се жели са оним што је могуће остварити. Устројеније и Наставленије далеко су премашивали још увек малу спремност тадашњих учитеља.

Расположење предмета који се у основним училиштима предају по разредима и полгодијама (1850)

Наставни план и програм за основне школе у Кнежевини Србији под овим именом донет је 30. јула 1850. године. Овај нови школски документ имао је скромније захтеве и према томе био је реалнији у односу на претходне, тако да се по њему радило пуне две деценије!

Први разред

Прво полугодије

1. Штица и буквар. Познавање (а у исто време и писање на табли) грађански писмена и слагање.
2. Наизустно учење бројева до десет, писање такови на табли и бројање са стварима.
3. Наизустно учење молитви: Отче наш и Богородице дјево.

Друго полугодије

1. Продужење буквара до свршетка грађански писмена
2. Познавање црквени писмена, срицање и читање
3. Наизустно учење бројева до сто, писање такови на табли (заједно бројање с предметима).
4. Почетак писања по прегледалици
5. Наизустно учење Символа вере

Други разред

Прво полугодије

1. Читање из прве читанке (прво одељеније)
2. Читање из часловца
3. Прва знања на изуст (прва и друга глава)
4. Кратка свештена историја старога завета
5. Из рачунице прва два вида, одма с равнонареченим бројевима и наизустно учење таблица сабирања и одузимања
6. Продужење писања по прегледалици
7. Наизустно учење молитви пре и после обеда, пре и после спавања (све на српском језику)

Друго полугодије

1. Читање из прве читанке (друго одељеније)
2. Читање из часловца
3. Прва знања наизуст (трећа и четврта глава)
4. Кратка свештена историја новог завета у питањима и одговорима
5. Из рачунице друга два вида с равнонареченим бројевима и наизустно учење таблица умножења и деобе
6. Продужење писања по прегледалици
7. Наизустно учење десет заповједи божји (на српском језику)

Пјеније учиће се у оба полугодија овога разреда

Трећи разред

Прво полугодије

1. Читање из друге читанке (прво одељеније)
2. Читање из псалтира
3. Прва знања наизуст (глава пета)
4. Кратки катихизис прва част наизуст

-
-
5. Основи математичког и физичког земљописанија у питањима и одговорима са употребљенијем земљовида
 6. Из рачунице: правила о преобраћању разнонаречени бројева у равнонаречене и прва два вида с разнонареченим бројевима
 7. Писање по казивању из писмени састава

Друго полгодије

1. Читање из друге читанке (из другог одељенија прву, другу и трећу главу)
2. Читање из псалтира
3. Прва знања наизуст (шеста глава)
4. Кратки катихизис друга и трећа част
5. Основи грађанског земљописанија са употребљењем земљовида
6. Из рачунице друга два вида с разнонареченим бројевима
7. Писање по казивању из писмени састава

Пјеније у оба полгодија овог разреда

Четврти разред

Прво полгодије

1. Читање из друге читанке (другог одељенија глава 4,5,6)
2. Потвореније (sic) кратке црквоне свештене историје
3. Из рачунице повтореније из сва четири вида са равнонареченим и пазнонареченим бројевима
4. Кратки основи српске граматике до глагола
5. Кратка србска историја до кнеза Лазара
6. Из земљописанија о Србији
7. Писање по казивању из писмени састава

Друго полгодије

1. Читање из друге читанке (из другог одељенија глава 7,8 и последња)
2. Повтореније целог кратког катихизиса
3. Из рачунице о правилу тројном простом
4. Кратки основи србске граматике од глагола до синтаксиса
5. Кратка србска историја од кнеза Лазара до наших времена
6. Из земљописанија: о европској Турској
7. Писање по казивању из писмени састава

Пјеније у оба полгодишта овог разреда

Конкретне мере пружања помоћи учитељима састојале су се у штампању уџбеника и усаглашавању наставног програма са њима. Осећала се потреба и за стручном литературом. На томе задатку, у својству главног школског управитеља, радио је и постигао значајне резултате др Милован Спасић.

Ред предмета који ће се по разредима и течајевима имати предавати у основним женским школама (1865)

За женске основне школе 18. августа 1865. године донет је наставни програм под наведеним називом. Ево шта је њиме било предвиђено за рад:

Први разред

I течај

Штица и буквар: познавање слова, изговарање појединих слова и лагано читање; писање слова и слогова на табли.

Бројање и писање бројева до највеће стотине (999).

Молитва: Богородице дјево.

Од женског рада: плетење разно (с једном и пет игала).

Други разред

I течај

Читање из прве читанке: писање по прегледаоници.

Прва два вида простих рачуна с таблицама

Мала црквена историја (стари завет)

Прва знања: глава прва на изуст, а глава друга само да се често чита, но из те главе параграф 2 „О чувствима“ да се учи напамет.

Вјерују

II течај

Читање из прве читанке; продужење писања

Друга два вида простих рачуна с таблицама

Из свештене историје Нови завет

Прва знања: глава трећа напамет, а глава четврта да се чита до параграфа 9, одатле напамет.

Десет божјих заповести

Бели вез.

Трећи разред

I течај

Друга читанка: писање по прегледаоници и по казивању

Из рачунице преобраћање у прва два вида разноимених бројева

Катихизис до 7 чл. Вере

Прва знања

Земљопис математички и природни (с мапом)

II течај

Продужење тих истих предмета

Од женског рада: шарени вез (с вуницом, перлама итд.)

Четврти разред

I течај

Читање из српске историје, и из треће читанке (до пола обе књиге); писање по казивању (из писмених састава)

Повторење сва четири вида разноимени бројева

Мала српска граматика до глагола

Земљопис Србије (с мапом)

Катихизис: други део до трећег

II течај

Продужење читања из истих књига, а такође и писање

Просто правило тројно

Катихизис: део трећи

Српска граматика до синтаксе

Земљопис европске Турске

Кројење и шивење кошуља (а где је могуће и хаљина) (Ћунковић, 1971: 88).

Због повећања наставне материје која се приближавала програму за мушке школе, женски је рад предвиђен у свим разредима само у другом полугодишту.

Сложеније друштвене потребе, као и општи развитак школа, педагошке и дидактичке мисли, условили су да је наставни програм из 1850. године, којин се релативно дуго задржао, постао превазиђен. Стога је 17. септембра 1871. године донет нови наставни програм.

Распоред предмета за мушке и женске основне школе и упутство како ће се предавати (1871)

Овај наставни програм прописује следеће:

I разред

Зимњи течај

- 1) Наука хришћанска: Молитве: „Оче наш“ и „Богородице дјево“.
- 2) Српски језик: Вежбање у говору; читање и писање рукописних и штампаних писмена.
- 3) Рачун: Рачунање у сва четири вида с бројевима од један до десет, усмено и писмено.

Летњи течај

- 1) Наука хришћанска: Божје заповести
- 2) Српски језик: Продужење читања и писања; познавање именица и старих писмена.
- 3) Рачун: Продужење рада с бројевима од један до десет.
- 4) Певање: Црквено појање: одговарање вечерње и јутрење.

II разред

Зимњи течај

- 1) Наука хришћанска: Молитве пре и после јела; црквена историја.
- 2) Српски језик: Наставља се вежбање у говору и читању; разликовање именица, придева и глагола: познавање родова и бројева; писање с јачим обзиром на правилност и лепоту писања.
- 3) Црквено-словенски језик: Познавање писмена и вежбање у читању.
- 4) Рачун: Рачунање у сва четири вида с именованим и неименованим бројевима од један до сто, усмено и писмено; познавање новца.
- 5) Познавање домовине и света: О школи; о месту и његовој околини; о странама света; о годишњим временима; о ваздушним појавама.

- 6) Певање: Црквено појање: одговарање на служби
Летњи течај
- 1) Наука хришћанска: црквена историја
- 2) Српски језик: продужава се оно из првог течаја; познавање знакова; писање по казивању и по прегледалици; преписивање читавих чланака из читанке
- 3) Црквено-словенски језик: Продужење у читању
- 4) Рачун: Продужење из зимњег течаја с применом задатака из обичног живота. Познавање мера.
- 5) Познавање домовине и света: срез или варош и округ, с погледом на знатније радње и занате, на трговину, пољске радове, сточарство, знатнија историјска места и лица, песме, приповетке, пословице, обичаје итд; земља, месец, сунце и звезде.
- 6) Певање: Црквено појање као и зимњег течаја.

III разред

Зимњи течај

- 1) Наука хришћанска: Катихизис
- 2) Српски језик: Читање; познавање свију врста речи; писање по показивању и прегледалици и лакши писмени састави.
- 3) Црквено-словенски језик: Вежбање у читању.
- 4) Рачун: Рачунање у сва четири вида с бројевима од један до хиљаде и преобраћање бројева разноимених у равноимене.
- 5) Познавање природе: о човеку и животињама.
- 6) Земљопис: Земљопис Србије с погледом на све српске области.
- 7) Српска историја. Од почетка до Косовске битке.
- 8) Певање: Продужење онога из другог разреда, и херувика.

Летњи течај

- 1) Наука хришћанска: Катихизис (продужење)
- 2) Српски језик: Продужење из зимског течаја
- 3) Црквено-словенски језик: Вежбање у читању
- 4) Рачун: Продужава се оно из зимњег течаја; познавање латинских цифара
- 5) Познавање природе: О биљу и минералима
- 6) Поука о чувању здравља
- 7) Земљопис: Земљопис Турске
- 8) Српска историја: Продужава се од Косовске битке до најновијег времена
- 9) Певање: Продужава се појање из зимњег течаја и причасно.

IV разред

Зимњи течај

- 1) Наука хришћанска: Црквена историја: стари и нови завет
- 2) Српски језик: Читање и декламовање одабраних песама; вежбање у лепом а брзом писању; мењање речи до глагола; разноврснији писмени састави
- 3) Црквено-словенски језик: Читање

-
-
- 4) Рачун: Рачунање у сва четири вида с разноименим бројевима; размере и сразмере, и просто правило тројно.
 - 5) Земљопис: Математички и физички земљопис и политички земљопис Европе.
 - 6) Историја: У кратком изводу: познавање најзнатнијих старих народа.
 - 7) Певање: Појање недељних и празничних тропара.

Летњи течај

- 1) Наука хришћанска: Катихизис: Символ вере: о добром владању и хришћанском надању.
- 2) Српски језик: Продужење онога из зимњег течаја; мењање глагола; наречице, предлози, свезе и усклици.
- 3) Црквено-словенски језик: Читање
- 4) Рачун: Оно што и првог течаја и рачунање с простим разломцима у сва четири вида, усмено и писмено.
- 5) Земљопис: Продужење онога из зимњег течаја и политички земљопис осталих делова света.
- 6) Историја: Познавање знатнијих новијих народа с особитим погледом на Словене.
- 7) Певање: Продужење онога из зимњег течаја.

Примедбе:

1. У сва четири разреда мушке и женске школе предаје се телесно вежбање.
2. У ртећем и четвртном разреду мушке школе читају деца „Апостол“ и „Шестопсалмије“
3. У женским школама предаје се оба течаја женски рад овим редом:
 - У I разреду: плетење чарапа без шара и са шарама (оквирима);
 - У II разреду: плетење с кукицом (хекловање); мрежање (нецовање) и потплетивање;
 - У III разреду: вез вуницом, бео вез и крпљење;
 - У IV разреду: кројење и шивење кошуља и хаљина
4. У женским школама учиће се катихизис у IV разреду, а у III разреду црквена историја.

Дошло је до обједињавања мушких и женских основних школа. Наставна грађа логично је издиференцирана и сређена по предметима. У њима систематски је разврстана уз вођење рачуна о поступности у раду. Први пут у основној школи наставним програмом прописују се телесно вежбање и поука о чувању здравља као посебни наставни предмети. Наука хришћанска, црквено певање и црквенословенски језик (који се учи као посебан предмет) заузимали су и даље запажена места.

З А К Љ У Ч А К

Актуелни наставни планови и програми остају недоречени па и нејасни уколико се добро не познаје логика њиховог развојног пута кроз историју. У узајамном односу са временом, за које су стварани, као и многа друга подручја

људске делатности, налазили су се и наставни планови и програми за основне школе у Кнежевини Србији. Они су представљали суштину (срж) планског и организованог васпитно-образовног рада установе коју тада још нису били обавезни похађати сви дорасли припадници генерације (као данас што су). Од оних који су је (основну школу) успешно завршили „регрутовани“ су кандидати за сва будућа занимања значајна за ефикасно функционисање (бирократског-чиновничког али и производног-привредног и одбрамбеног-војног) државног апарата. Тако значајном задатку морали су у свако доба одговарати тренутно важећи наставни планови и програми за основну школу у Кнежевини.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге

1. **Бранковић, Д.(2008):** *Педагошке теорије*. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци.
2. **Вујанић, М. (и сар.) (2007):** *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
3. **Вулетић, А. (2002):** *Породица у Србији средином 19. века*. Београд: Историјски институт.
4. **Ђорђевић, Ж. (1958):** *Васпитање у Срба*. Београд: Научна књига.
5. **Ђорђевић, Ж. С. (1950):** *Школе и просвета у Србији 1700-1850*. Београд: Педагошки институт Министарства просвете Н.Р. Србије
6. **Љушић, Р. (2004):** *Кнежевина Србија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
7. **Марковић, Ж. (1991):** *Милош Обреновић први књаз српски*. Ужице: Народни музеј.
8. **Микетић, П. М. (1881):** *Познавање домовине и света или отачаственица*.
9. **Милићевић, М.Б. (2005):** *Кнежевина Србија*. Београд: Book & Marso. (Фототипско издање из 1876. године).
10. *Педагошки лексикон*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1996.
11. **Роповић, Z. V. (2004):** *Kako napisati i objaviti naučno delo*. Beograd: Institut za fiziku.
12. Просвета, образовање и васпитање у Србији, Београд, Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, 1971.
13. **Тешић, В. М.:** *Морално васпитање у школама Србије (1830-1878)*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
14. **Ђунковић, С. (1971):** *Школство и просвета У Србији у XIX веку*. Београд: Педагошки музеј.
15. **Чалић, М. Ж. (2004):** *Социјална историја Србије 1815-1941*. Београд: Слио.

Архивска грађа

1. Назначеније учебни предмета који се у школама Нормалним за прво и друго теченије школско предавати имају, 1838.
2. Наставленије учитељима правителствени и обшћествени школа у Књажевству Србији, 1838.
3. Распоред предмета у основним школама и упутство како ће се предавати. Београд, Државна штампарија, 1871.
4. Устројеније јавног училиштног наставленија. Крагујевац, 1844.

Мр Петр Райчевич

Факултет начальних классов в Призрен – Лепосавич

ИЗМЕНЕНИЕ УЧЕБНЫХ ПЛАНОВ И ПРОГРАММ ДЛЯ НАЧАЛЬНЫХ ШКОЛ КНЯЖЕСТВЕ СЕРБСКОМ

Резюме: *Перед концом восемнадцатого века обучение в начальной школе было однопредметное и проводилось ни по какому плану и программе. „Программа“ учёбы была обусловлена содержанием читаемой книги, а это могли быть буквар, часловац псалтырь. Более серьёзные учебные программы (а позже и планы) для начальной школы возникли и усовершенствовались в Княжестве сербском во время её автономности в отношении к многовековой турецкой оккупационной власти. После неодоникавы созданий этих документов, большей частью самими недостаточно образованны учителями, заботу обэтомках осмыслить взяало на себя Попечательство просвещения, чтобы они стали едины для всех школ в Княжестве.*

Ключевые слова: план, программа, начальня школа, Србия.